

Fai 'e 'Eletā Bruce A. Carlson

'O e Kau Fitungofulu

Ko e Taimi 'Oku Fekau Mai Ai e 'Eikí

Ka 'e 'omi 'e he talangofua faivelengá, 'a e tataki, tokoni mo e melino 'a e 'Eikí neongo pe ko e hā hono lahi 'o e ngāué.

'Oku 'i ai ha talanoa ki ha ongo tangata na'á na sa'ia 'i he ngaahi 'ekitiviti ki tu'á peá na nō ha vakapuna ke 'ave kinaua ki ha anovai 'i he feitu'u mama'o ke fai ai 'ena taumāta'u fakata'ú. Hili ha ola lelei 'ena taumāta'ú, na'e foki atu 'a e pailaté ke fakafoki kinaua. Ka na'á ne fakahā fakavavevave ki he ongo tangatá he 'ikai lava'i kinaua 'e he ki'i vakapuná, fakataha mo 'ena 'ū naunaú mo e ika na'á na ma'ú. 'E fie ma'u ke fai ha puna tu'o ua.

Na'e 'ikai fie ma'u 'e he ongo tangatá ke totongi ha puna tu'o ua. Ko ia, hili ha'ana palōmesi 'e 'ai pē ke ma'ama'a 'ena utá pea totongi ha ki'i totongi makehe, na'e 'io ta'eloto ai pē e pailaté ke puna.

Na'e malimali pē 'a e ongo tangata taumāta'ú 'i hono feinga'i 'e he pailaté ke mahiki e vakapuná he 'eá. Kae 'osi pē ha ngaahi sekoni mei ai ne mate e vakapuná pea tū'ulu 'o tō ki ha fu'u feitu'u tokalelei mo anoano 'i he ngata-anga 'o e ano va'i.

Na'e matemate 'a e vakapuná 'i he hili 'ene mavahe haké koe'uhí ko ha lao 'iloa ko e "ivi teke mālohi 'o e kelekelé." Ko e ivi teke mālohi 'o e kelekelé' ko e ivi ia 'oku ma'u 'e he vakapuná ke mahiki hake ai ki 'olunga he taimi

'oku hū ai 'a e 'eá 'i he vaha'a 'o e kelekelé mo e ongo kapakau 'o e vakapuná. Ko e me'a na'e hoko hení, ko e taimi na'e mavahe ai 'a e vakapuná mei he ivi mālohi ke mahiki mei he kelekelé na'e totonu leva ke lava pē 'a e vakapuná 'o puna 'aki hono ivi pē 'o 'oná, ka na'e 'ikai ke lava.

Me'amālie na'e 'ikai ha lavea lahi, pea ko e foki mai pē e fakakaukau lelei 'a e ongo tangatá, na'e 'eke ange 'e he tokotahá ki he tokotaha ko ē, "Ko e hā e me'a na'e hokó?" Na'e tali ange 'e he tokotahá; "Na'a tau tō ki lalo lolotonga 'etau feinga ke puná—mahalo ki he 'iate 'e teau mei he feitu'u na'a tau tō ai he ta'u kuo 'osí!"

'Oku tau fa'a hangē pē ko e ongo tangatá toutai ni, 'o tui 'oku pau pē ke 'i ai ha founa faingofua ange, ha hala tu'usi pe liliu e ngaahi fekau 'a e 'Eikí, ke fe'unga mo hotau ngaahi tūkunga fakafaituituí. 'Oku 'ikai lava 'e he ngaahi fakakaukau pehení 'o tala ko e talangofua matematē ko ia ki he ngaahi fono 'a e 'Otuá, 'e ma'u ai 'Ene ngaahi tāpuakí mo 'Ene malu'i, ka 'oku 'omi 'e he ta'etauhi ki He'ene ngaahi fonó ha ngaahi nunu'a na'e 'osi 'ilo pē ki mu'a.

'I he taimi na'e ui ai 'a Hāloti B. Li ko e Palesiteni 'o e Siasí, na'á ne pehē: "Ko

e malu 'a e Siasí 'oku fakafalala ia ki hono tauhi 'e he kāingalotú 'a e ngaahi fekaú . . . 'I he'enau tauhi e ngaahi fekaú, 'e ma'u e ngaahi tāpuakí"¹

'Oku tau fa'a fili ke talangata'a ki he fekaú koe'uhí: (1) kuo tau 'osi pehē 'oku 'ikai ha kaunga 'a e fekaú kiate kiate; (2) 'oku 'ikai ke tau tui 'oku mahu'inga 'a e fekaú pea (3) 'oku tau 'ilo pau 'oku fu'u faingata'a ke talangofua ki he fekaú.

1. 'Oku 'ikai 'UHINGA MAI E FEKAU IA KO 'ENI KIATE AU

Lolotonga e ngaahi ta'u faka'osi 'o e pule 'a e Tu'i ko Solomoné, na'e fakahā kiate ia 'e he 'Eikí 'i ha palōfita, "Te u hae 'a e pule'angá meiate koe, pea te u foaki ia ki ho'o tamaio'eiki."²

Tāimi nounou pē mei ai na'e fakahā 'e he palōfita ko 'Ahisá ko e tamaio'eiki ko iá ko Selopoami ko ha tangata to'a lahi na'e fakanofa 'e Solomone ke "pule ki he ngāue kotoa pē 'i he fale 'o Siosefá."³ 'I he ngaahi fatongia 'o Selopamí, na'e fie ma'u ai ke ne fononga mei he ngaahi mo'unga 'o 'Ifalemi, 'a ia na'á ne nofo a'i, ki he kolomu'a 'o Selusalemá. Na'e fetau-laki 'a 'Ahisa mo ia 'i he halá 'i ha taha 'o e ngaahi fononga ko ia. Na'e folofola e 'Eikí kiate ia 'ia 'Ahisa 'o pehē: "Te u 'ange 'a e fa'ahinga 'e hongofulu kiate koe."⁴ Na'á ne toe fakahinohino 'a Selopoami, "Kapau te ke . . . 'alu 'i hoku ngaahi halá, . . . ke tauhi 'eku ngaahi tu'utu'uní mo 'eku ngaahi fuakavá, . . . te u kau kiate koe, . . . pea te u foaki 'a 'Isileli kiate koe."⁵

Hili e fanongo 'a Solomone ki he kiate 'a 'Ahisá, na'á ne feinga ke tāmate'i 'a Selopoami, ko ia ne hola ai 'a Selopoami ki 'Isipite.⁶ 'I he pekia 'a Solomoné, na'e foki mai 'a Selopoami ki he feitu'u fakatokelau 'o 'Isileli 'o kamata ke ne taki e fa'ahinga 'e hongofulu 'i he tokelau.⁷

Neongo iá, na'e fio pē 'a e lelei mo e koví 'i he palani 'a Selopoami ke pule'i e pule'angá. Na'á ne fokotu'u 'a Sikemi ke hoko ko e kolomu'a 'o e pule'angá, ko ha kolo na'e mahu'inga fakalotu ki hono kaka'i. Ka ko e me'a fakamamahí 'ene kamata ke fakahū 'a e ngaahi tō'onga fakasētané ki he'enau lotú.⁸

Na'e pehē pē 'e Selopoami ia na'e

'ikai ha kaunga 'a e nīhi 'o e ngaahi fekau 'a e 'Otuá kiate ia. Tupu mei he me'a náá ne fai, na'e tāmata'i kotoa hono hakó pea koe'uhi ko e ngaahi tō'onga faka'otua mate náá ne fakahū ki he'enua ngaahi ouau toputapú, na'e iku 'o tuli ai 'a e fáahinga 'e hongofulu 'o 'Isilelí mei honau tofíá.⁹

Hangē pē ko e puna ke mavahe mei he kelekelé mo e uta 'o mamafa ange 'i he pāuni 'e lava 'e he ongo kapakau 'o ha vakapuna 'o matu'uakí, 'a ia 'e iku hoko ai ha ngaahi nunu'a fakatu'utā-makí, he 'ikai hanga 'e he'etau filifili pe fai pē ha konga e ngaahi fono 'a e 'Otuá 'o 'omai 'a e ngaahi tāpuaki kakato 'o e talangofuá.

2. 'Oku 'Ikai Mahu'inga 'a e Fekau ia Ko 'eni

Hili ha ngaahi ta'u lahi mei ai, na'e fononga 'a Neamani, ko ha 'eikitau pule 'i Sília, ko ha "tangata mālohi 'aupito 'i he tau"¹⁰ mei hono fonuá ki 'Isileli peá ne ha'u ki he tu'í, ko Siholami, ke fakamo'ui ia mei he kiliá.¹¹

Na'e fakahinohino 'a Neamani ke 'alu ki he palōfita ko 'Ilaisá. "Pea na'e fekau atu 'e 'Ilaisa ha tangata fekau kiate ia, 'o pehē, 'Alu 'o kaukau 'i Soatani ke liunga fitu, . . . pea te ke ma'a ai."¹²

Neongo 'a e palōmesi fakaepalōfita ko 'eni kia Neamani 'e fakamo'uí, náá ne lotomamahi ko e 'ikai ke fakafetaulaki tonu ange 'a 'Ilaisa kiate iá pea toe 'ita lahi ange 'i hono fakahinohino ia 'e he palōfita ke kaukau 'o liunga fitu 'i he kīi vaitafe si'isi' mo pelepela ko Soatani. Na'e fie ma'u 'i he'ene fielahí ha me'a mā'olunga mo faka'e'i'eiki ange, ha me'a na'e fe'unga mo hono tu'unga 'i he koló mo e pule'angá.

Me'amālie pē ko hono fakaloto'i 'o Neamani 'e he'ene kau tamaio'eikí, ka ne talangofua ki ha me'a pē na'e kole ange 'e he palōfita ke fai, 'e ma'u ai e ngaahi tāpuaki 'a e 'Eikí. Na'e kaukau 'a Neamani 'i he Vaitafe Soatani 'o hangē ko e fakahinohinó pea ko hono olá, na'e fakamo'ui ai hono kiliá ko e tupu mei he'ene talangofuá.¹³

'E 'omi 'e he talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Eikí 'a e ngaahi tāpuaki kuó Ne talá'ofa 'akí, neongo 'oku tau tui ko e fanga kīi me'a faingofua pe 'ikai hano mahu'inga.

3. 'Oku Faingata'a 'Aupito e Fekau ni

Na'e muimui 'a e palōfita ko Lihái ki he fekau 'a e 'Eikí 'o ne taki hono fāmilí ki he maomaonganoá. Lolotonga e ngaahi fuofua 'aho 'o e fonongá, na'e fekau 'e Lihai ki hono foha ko Lēmiuelá, ke "tu'u ma'u mo tu'u 'ali'aliaki ta'elava ke ue'i 'i he tauhi 'o e ngaahi fuakava 'a e 'Eikí!"¹⁴

Ka 'i he fie ma'u fakaepalōfita ke nau foki ki Selusalema 'o 'omi 'a e 'ū lau'i peleti palasa na'e 'i ai ha "lekooti 'o e kau Siú,"¹⁵ ne angatu'u e toko ua lalahi tahá 'o na tala, "Ko e me'a faingata'a."¹⁶

Neongo e lāunga 'a e ongo tāokete 'o Nifái, na'e tupu mei he'ene tui mo talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Eikí 'a hono ma'u mai 'o e 'ū lau'i peleti palasá. Na'e fokotu'u ha pule'anga, na'e fakatolonga ha lea fakafonua pea na'e ako'i 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí 'i he ngaahi to'u tangata hoko maí.

'I he taimi 'e nīhi te tau faka'uhi-nga'i 'o pehē 'e mahino pē ki he 'Eikí 'a 'etau talangata'á tupu mei he ngaahi tū-kunga makehe 'oku tau 'i ai 'o faingata'a ai, fakamā, pe fakatupu mamahi 'etau tauhi ki He'ene ngaahi fonó. Ka 'e 'omi 'e he talangofua faivelengá ha tatakí,

tokoni mo e melino 'a e 'Eikí neongo pe ko e hā hono lahi 'o e ngāué.

Na'e tu'ó ua 'a e kole 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá ki he 'Eikí pe 'e lava ke 'ave 'e hono kaungāme'a lelei ko Māteni Hālisí 'a e 'uluaki peesi 'e 116 'o e ngaahi me'a kuo liliú mei he tohi 'a Lihái, mei Hāmoni 'i Penisolovēniá ki Palemaila. Na'e fale'i 'e he 'Eikí 'a Siosefa 'i he taimi takitaha náá ne kole a'í ke faka'ehi'ehi mei hono 'oange 'o e tohi kia Misa Hālisí.

Na'e feinga 'a Māteni ke faka'aonga'i e 'ū peesi kuo liliú ko ha fakamo'oni ke ta'ofi 'aki hono fakamafola 'e hono kaungā-ngāué 'a e ngaahi talanoa kau ki ai mo hono kaungāme'a ko Siosefa Sāmitá. 'I he tu'ó tolu 'o e kole 'a Siosefá, na'e tali 'e he 'Eikí.¹⁷

Na'e fakamoleki 'e Māteni e 'ū pēsi pea ko e me'a na'e hoko a'í ko hono 'ave 'o e 'ū lau'i peleti mei he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'i ha vaha'ataimi. Na'e tupu mei he lēsoni fakamamahi ko 'eni ha pehē 'e he palōfita ko Siosefá, "Kuó u fokotu'u 'eni ko 'eku lao: *Ko e taimi 'oku fekau mai e 'Eikí, fai ia.*"¹⁸ 'E lava foki ke hoko 'eni ko ha lao kiate kitautolu.

'Oku pau e tali 'a e 'Eikí 'i he'etau

talangofua ki He'ene ngaahi fekaú. Kuó Ne tala'ofa mai, "Kapau te ke tauhi 'eku ngaahi fekaú 'o kātaki ki he ngata'angá, te ke ma'u 'a e mo'ui ta'engata."19

Na'á Ne toe na'ina'i mai: "Ko au, ko e 'Eikí, 'oku ou 'alo'ofa mo angalelei kiate kinautolu 'oku manavahē kiate aú, peá u *fiefia* ke fakalāngilangi 'a kinautolu 'oku tauhi kiate au 'i he mā-oni'oni pea 'i he mo'oni 'o a'u ki he ngata'angá."20

'Oku 'omi 'e he talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Eikí 'a e loto falala ki he hala kuo tau filí, mo fakafe'unga'i kitautolu ki He'ene tatakí mo e fakahinohinó 'i he'etau fai 'etau ngaahi ngāué peá ne 'omi 'a e mālohi ke tau hoko 'o tatau mo hotau Fakamo'uí, ko Sisū Kalaisi, pea foki atu ki he 'ao 'o 'etau Tāmai.

Ko 'eku lotú ia te tau feinga 'i he 'aho takitaha ke talangofua ange ki he ngaahi fono, ngaahi ouau mo e ngaahi fekau 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi kae lava ke Ne tāpuaki'i kakato ange 'etau mo'uí.

'Oku ou fakamo'oni 'oku 'omi 'e he talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá 'a e ngaahi tāpuaki 'o e langí; 'oku mo'ui 'etau Tāmai Hēvaní mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisi, ko e Tohi 'a Molomoná ko e folofola ia 'a e 'Otuá, pea ko Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'a e palōfita 'a e 'Eikí ki hotau kuongá ni, 'i he huafa 'o Sisū Kalaisi, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Harold B. Lee, 'i he Stephen W. Gibson "Presidency Meets the Press," *Church News*, July 15, 1972, 3.
2. 1 Ngaahi Tu'i 11:11.
3. 1 Ngaahi Tu'i 11:28.
4. 1 Ngaahi Tu'i 11:31.
5. 1 Ngaahi Tu'i 11:38.
6. Vakai, 1 Ngaahi Tu'i 11:40.
7. Vakai, 1 Ngaahi Tu'i 12:2–3, 20.
8. Vakai, 1 Ngaahi Tu'i 12:25–30.
9. Vakai, 1 Ngaahi Tu'i 14:10, 15–16.
10. 2 Ngaahi Tu'i 5:1.
11. Vakai, 2 Ngaahi Tu'i 5:5–6.
12. 2 Ngaahi Tu'i 5:10.
13. Vakai, 2 Ngaahi Tu'i 5:11–14.
14. 1 Nifai 2:10.
15. 1 Nifai 3:3.
16. 1 Nifai 3:5.
17. Vakai, *History of the Church*, 1:20–21; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 3; 10.
18. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palōfita 'o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 184.
19. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 14:7.
20. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 76:5, ko e toki tākaki atu hono fakamamafa'i.